

Исмаилова Р.У.

ДҮЙНӨ ПОЭЗИЯСЫНЫН АНТОЛОГИЯСЫНЫН АСЫЛ НАРКЫ

Исмаилова Р.У.

ЖЕМЧУЖИНА АНТОЛОГИИ МИРОВОЙ ПОЭЗИИ

R. Ismailova

PEARL OF THE ANTHOLOGY OF WORLD POETRY

УДК: 82

Кыргыз эл акындары Сүйүнбай Эралиев менен Эрнис Турсуновдун котормолору топтоштурулуп 2004-жылы “Шам” басмасынан «Дүйнөлүк поэзиянын антологиясы» жарыкка чыккан. Эки таланттуу акындын котормосу өзүнүн масштабдуулугу, географиялык горизонтунун кенендиги, дүйнө элдеринин психологиясын, философиясын, нравасын, эстетикасын жана дүйнө таанымын жакындан билүүгө жардамдашат. Ал эми котормолордун көркөм эстетикасы «алтын чолпуга маржан чөгөргөндөй...» окуган сайын жан дүйнөңдү жагалдантып, ой дүйнөңдү козголоп, жагымдуу таасири менен тамшандырат. Бир мезгилде дүркүрөп өнүгүп-өскөн Батыш Европадагы, Борбордук Азиядагы канчалаган мамлекеттер, андагы көз жоосун алган алтын сарайлар, архитектуралык эстеликтер, падышалардын апартаменттери кыскасы, согуштан же табыйгый кырсыктан жер менен жексен болду. Ал эми калемине сыйынып жашаган нукура таланттуу акын-жазуучулар, ойчулдар, окумуштуулардын сөзү тарых беттеринде алтын тамгалар менен жазылды. Бул улуу чындык!

Негизги сөздөр: Кыргыз эл акыны, классика, психология, философия, права, эстетика, дүйнө тааным, ойчул, соннет.

Были собраны переводы кыргызских народных поэтов Суюнбая Эралиева и Эрниса Турсунова, а в 2004 году издательством «Шам» издана «Антология мировой поэзии». Перевод двух талантливых поэтов помогает познать психологию, философию, мораль, эстетику и мировоззрение народов мира в его масштабе, географическом горизонте. Что же касается художественной эстетики переводов, то «как коралл, утонувший в золотой раковине...» каждый раз, когда читаешь его, он согревает душу, будоражит ум, поражает своим приятным эффектом. Многие страны Западной Европы и Средней Азии, которые в свое время процветали и развивались, их ослепительные золотые дворцы, памятники архитектуры, апартаменты королей, словом, были разрушены войной или стихийным бедствием. И слова поистине талантливых поэтов-писателей, мыслителей, ученых, боготворивших свое перо, были написаны золотыми буквами на страницах истории. Это великая истина!

Ключевые слова: Кыргызский народный поэт, классик, психология, философия, мораль, эстетика, мировоззрение, мыслитель, сонет.

Translations of Kyrgyz folk poets Suyunbai Eraliev and Ernis Tursunov were collected, and in 2004, the Sham publishing house published an Anthology of World Poetry. The translation of two talented poets helps to understand the psychology, philosophy, morality, aesthetics and worldview of the peoples of the world on its scale and geographical horizon. As for the artistic aesthetics of the translations, «like a coral drowned in a golden shell...» every time you read it, it warms the soul, excites the mind, and amazes with its pleasant effect. Many countries of Western Europe and Central Asia, which at one time flourished and developed, their dazzling golden palaces, architectural monuments, apartments of kings, in a word, were destroyed by war or natural disaster. And the words of truly talented poets-writers, thinkers, scientists who

idolized their pen were written in golden letters on the pages of history. This is a great truth!

Key words: Kyrgyz folk poet, classic, psychology, philosophy, morality, aesthetics, worldview, thinker, sonnet.

Кыргыз эл акыны, таланттуу котормочу Эрнис Турсунов Америка - Генри Лонгфелло «Кенизек», Эдгар Аллан По «Эльдорадо», Германия – Иоганн Вольфганг Гёте «Күн чыгыш», «Суракта», «Токой шаасы», Фридрих Шиллер «Көрбөгөндөр жаралган жүрөктү», «Жаңы кылым», «Тоо жолу», «Алтын күбөк» ж.б., Австрия – Мориц Гартман «Ак шалы», Англия – Жонатан Свифт «Жан кыйганга», «Сынчылар», Аравия – Омар ибн Абу Рабиа «Ким ашыктык илдетине кабылса», «Өбөр бекем күйүп дилвар өртүңө», Бельгия- Эмиль Верхари «Билбейм кайсы жерде?» «Түндүккө», Венгрия – Шандор Петефи «Кыйналбайлы жашап бекерге», «Жортуулдагы өргүү» ж.б., Греция - Сафо же Псанфо «Мен сүйөм жаш чакты», «Афродитага гимн» жана башка ушул өңдүү 24 мамлекеттин, ал эми Кыргыз Эл Баатыры, акын жана котормочу С. Эралиев Россия – Твардовский А.Т. «Василий Теркин», Америка – Уолт Уитмен «Менин керээзим», «Кийин келчү акындарга», «Алгачкы какым-кукум» ж.б. Индия – Рабиндранат Тагор «Акыркы кат», «Туткунда», «Түбөлүк сүйүү», «Кур үмүт», «Чак түш» ж.б. ушул сыяктуу өлкөлөрдүн көрүнүктүү акындарынын ырларын кыргызчага оодарган. Эки таланттуу акындын котормосу өзүнүн масштабдуулугу, географиялык горизонтунун кенендиги, дүйнө элдеринин психологиясын, философиясын, нравасын, эстетикасын жана дүйнө таанымын жакындан билүүгө жардамдашат. Ал эми котормолордун көркөм эстетикасы «алтын чолпуга маржан чөгөргөндөй...» окуган сайын жан дүйнөңдү жагалдантып, ой дүйнөңдү козголоп, жагымдуу таасири менен тамшандырат.

Уильям Шекспир (1564-1616) классиканын туу чокусун багындырган дүйнөлүк акын, драматург, ойчул анын соннеттеринин айрым бир куплеттерине назар таштайлы.

Кошулууга кыналышса кош жүрөк,
Кош жүрөккө болгум келбейт каргаша.
Ашык болгон дос тилегин дос билет,
Ал соолбойт деңиз соолуп калбаса.

Сүйүү – маяк бороондордо от жаккан,
Сүйүү - жылдыз мухиттерден жол тапкан.

*Өчүрө албайт добул, туман, мунарык,
Өлбөстүктөн бүткөн нерсе бул анык [1, 34-б.].*

Так ушул ойлорунун кынтыксыз чындык экенин Шекпирдин «Ромео менен Джульеттасы» айкын далилдеп бербедиби.

*Акак таштан салган күмбөз хандарга,
Ак кагазга жазган ырдан эрте өлөт:
Анда сенин ай-чырайың калган да,
Ал көөнөрбөй кылымдарга көрк берет.*

Ташчылардын таш-эстелик эмгегин,
Талкалашат коогаландар, согуштар.

*Акылмандар ак кагазга тергенин
Алып жүрөт алдыдагы жүз жылдар [1, 31-б.].*

Бир мезгилде дүркүрөп өнүгүп-өскөн Батыш Европадагы, Борбордук Азиядагы канчалаган мамлекеттер, андагы көз жоосун алган алтын сарайлар, архитектуралык эстеликтер, падышалардын апартаменттери кыскасы, согуштан же табыйгый кырсыктан жер менен жексен болду. Ал эми калемине сыйынып жашаган нукура таланттуу акын-жазуучулар, ойчулдар, окумуштуулардын сөзү тарых беттеринде алтын тамгалар менен жазылды. Бул улуу чындык!

Дагестандык улуу акын Расул Гамзатовдун ысымы дүйнөлүк классиканын алтын казынасынан өз ордун тапканы анык. Анын ыр тизмектери эпитет, аллитерация, ассонанстарга ширелген, ойдун каймагы канжанына сиңип, кооздугу, көркөмдүүлүгү менен элжиреп окууга аргасыз кылган поэзиясынын ичинен «Катыңа жооп» деген ыры көңүлдү өзүнө бурат.

Катыңды алып азыр келген почтодон,
Кайра-кайра окуп жондо мен жаттым.
Сүйлөмдөр бар алкоо сезим козгогон,
Сүйөм депсин, даңк-даража каалапсың [1, 61-б.].

Кат жазган кишиси акындын атак-даңкы менен сыймыктанарын, анын чыгармалары сахнада коюлуп, аты басма сөздөн түшпөй макталып турганын кааларын жазат. Жоондо жатып, ойлонгон акындын жообу мындайча:

*Бир аз нерсе бул турмуштан алам мен,
Бирге болуп билинбеген эл менен.*

*Артык көрбө даңксыз өлгөн кишиден,
Ак таш басып жай алган көр ичинен.
Атын чыгарганды кимдер сүйбөйт?
Атак-даңк, мансап үчүн кимдер жанын сабабайт?
Атак-даңк деген эмне дегенге акындын жообу:
Даңк деген не?
Ал тарткан жип жардагы,
Балким чыдайт, балким чарт-чарт үзүлөт [1, 62].*

Атак даңкты?...
Бизди бөлөп шербетке,
Асман жакка сүрөгөндөр кармасын.
Эгер бир күн унуткарсам карабай,

Элим, мени жерге силкип салгыла.
Бий азгырып тойдо озунган баладай,
Артка сүйрөп көк шилиден алгыла!...

Атак-даңкты эмес, эли-жерин ойлогон, элдин тилеги-санаасы, ой-максаты менен жашаган акындын поэзиясы эгер элден бөлүнүп, элден артыкча көрүнсөм, элдин ой-мүдөөсүн унутсам, өзүм үчүн, атак-даңк үчүн умтулсам «бий азгырып тойдо озунган баладай, артка сүйрөп көк шилиден алгыла!...» деп, агынан жарылып отурат...

Аталган антологияда америкалык көрүнүктүү акын Уолт Уитмендин (1819-1892) С. Эралиев 20 ашык орто жана чакан ошондой эле «Чаң жолдун ыры», «Сүйүнүч ырлары (кыскартылганы)», «SALUT AV MONDE!» «Өзүм туралуу ыр (кыскартылганы)» аттуу көлөмдүү ырларын кыргызча таржымалаган. У.Уитмен оор ойлуу, эркин чабыттуу, ойлордун туманынан өзүнүзгө керектүүсүн табууга мажбурсуз дедирткен татаал, оңой менен түшүнүүгө болбогон кыйын акын. Үр саптары эркин ырлар тизмегиндей сезилгени менен ички биримдиги күчтүү, ою омоктуу.

Бай, дүйнөкор жана шылуун соодар күнү бүтөр алдында, карбаластуу көп жылдардын соңунда, күндөрдүн бир күнүндө өлүм төшөгүндө жатканда бала-чакасына, жакын туугандарына мал-мүлкүн, жер-суу, тамташын бөлөт, оорукана, бала-чакасын же ири жана чакан ишканаларынын акциясын, фондун калтырып, дос-жарына акча же алтындан буюм таштайт. Мен өмүрүмдүн соңунда «эч кимге керээз деле калтырбайм, менден жер дагы, үй дагы, асыл таш дагы калбайт» деп жазат «Менин керээзим» деген ырында.

Силер үчүн, уругуңар үчүн жана силердин, өткөн согуш жөнүндөгү эскерүүнү бир канча,

Же күжүрмөн бивуактар жөнүндө, солдаттар да жөнүндө, бир аз гана керээздерим калтырам, ага кошуп сүйүүмдү да калтырам.

Анын баарын бир чогултуп таңам да – бул бир кучак ырларыма бир кошуп,

Мурас кылып таштап кетем силерге [1, 401-б.].

Биз жогоруда белгилегендей, кыргыз поэзиясынын тарыхында аталган антологиянын руханий мааниси, орду эбегейсиз, муундар мухиттей терең, чокудай бийик, жылдыздай жарык, уютулган алтындай нарктуу дөөлөттөргө кайра-кайра кайрыла берери шексиз.

Кыргыз поэзиясын дүйнөлүк классиканын берметтери менен байыткан Кыргыз эл акыны Омор Султановдун котормосундагы «Дүйнөлүк классика» [2] деген жыйнагы болду. Аталган китептеги Чилилик акын Габриела Мистралдын «Деңиздин өлүмү» аттуу ырына токтолуп өтүүнү туура көрдүк.

Бир күнү деңиз өлдү түнүчүндө,
Билинбей өйүз деген, жээк деген
Бардыгы жалаң, жайдак кала берди
Төшөктөй жамынчусун сыйрып кеткен [2, 58-б.].

Кутуруп кубанычка кешен мастай
Альбатрос алдастаган, же чардактай,

Закымдын эң акыркы ар жагына
Тартылып кетти эч кимди жакындатпай.

Тонолгон дүйнө гана көзүн ачып
Кыймылдап карап көрсө дене кошпоп:
Сыйпалган жээк жатат тымтырс болуп
мүйүздүн сынып калган ордуна окшоп.

Учурда адамзатты глобалдык маселелер; экономикалык, социологиялык, медициналык, экологиялык, тынчтык жана согуш сыяктуу башка бир катар маселелер тынчын алып, түйшөлтүп турат. Жер жүзүндөгү экосистеманын бузулушу, технологиянын өнүгүшүнөн пайда болгон көйгөйлөр аз эмес. Мөңгүлөрдүн тез эриши, жаратылыштын санитардык жактан жабыркашы айрыкча катаклизмдан сел, жер көчкү, тайфун, жер титирөө, кургакчылык, токойдун өртөнүшү сыяктуу толгон-токой маселелердин коркунучу каптап турат.

Акын Г. Мистралдын «Деңиздин өлүмү» деген ырында жаратылыш апаатына карата аялуу сезимдин чыркыраган муңу, жан дүйнө азабы берилет. Түн ичинде деңиз өлдү, деңиз менен кошо бүтүндөй бир аалам өлдү. Деңизди курчап турган жээги билинбейт, мурдагы көркүнөн эчтемеси калбады, «*төшөктөй жамынчусун сыйрып кеткендей*» жайдакталды. Деңизди мекендеген, андан тамактанып күн көргөн жаныбарлар, канаттуулардын күнү кантти, адамдын көңүлүн ачып, толкуну, шамалы, серүүнү, мээриминен менен жан дүйнөсүнө руханий азыкты ким тартуулайт, кимден алат? Деңиздин жок болушу – бул орду толгус трагедия! Акындын жүрөгү ооруп, деңиздин кайгысына кошо кайгырып, адамдардын акыл-эсине, ой-сезимине конгуроо кагып жатат. «Сыйпалган жээк жатат тымтырс болуп, *мүйүздүн сынып калган ордуна окшоп*» деген саптары адамзатка берилген суроо сыяктуу, көз кубанткан, жүрөк толкуткан кечээги сулуулукту, кол жетпес баалуулукту бүлдүргөн, түбүнө жеткен душмандары ким? Акындын ар бир сабында ушундай ой жаншанат.

Жетимдей турат карап томсорушуп
Аскалар, аккан суунун куймалары;
Көрүнөт муздак закым боштук болуп
Деңиздин оп тартылып кеткен жагы

Калтырбай баарыбызды урса дагы шор,
Тузду шоргологон канат менен,
Жээгинде жексенделип жатыш үчүн
Толкундар табышмактуу сырга терең [2, 60-б.]

Бий менен солуктаган кол кармашып,
Карарып жер үстүнө киргенде иңир,
Карабай акыр-жашка өкүрөбүз
Каргыштап таптагандай кудай Теңир:

Айтылуу атактуу акын Г.Гейненин алтын фразасы бар эмеспи «Жер жүзүнөн жарака кетсе, акындын жүрөгүнөн өтөт» дегени төгүн эмес. Жаратылыштын

бүлүнүшү, жабыркашы, бара-бара жок болушу адамзаттын кендирик кескен олуттуу көйгөйлөр. Андыктан табиятты сүйгүлө, аягыла, табиятты коргогула, дос болгула, табият менен мамыр-жумур жашагыла, болбосо кээринен, азабына кептелип, Кудайдын каргышына каласыңар деп ачык айтып жатат.

«Эзелки О Таласа, О Таласа,
Жашырдың жашыл жонун бизден неге?
Артыңдан баарыбызды чакырып ал,
Сен эмне, келбес болуп кеткин беле?!
Кокустан каза тапкан болсоң эгер
Шашылып шамалыңды бизге жибер.

Ал бизди асмандатып алып чыксын,
Алпарсын арасына ак булуттун:
Бир көрүп жашыл булуң жээктерди,
Үстүнөн аралдарды жан берели [2, 61-б.].

Гуманист акындын ырындагы акыркы чечими кимди болбосун ойго салбай койбойт. Деңиздин өлүмүнөн кийин жырдап жашоого акыбыз барбы деген жалпы журтка, жалпы адамзатына суроо коёт. А-а, «*Кокустан каза тапкан болсоң эгер*» деп, анын үмүтү дале үзүлбөй тургансыйт... «*Шашылып шамалыңды бизге жибер*» жер жүзүн ааламатка каптатып карап тургуча, бизди «*алпарсын арасына ак булуттун*» деп суранып, деңиз үчүн, жашыл аалам, жаратылыш үчүн «*үстүнөн аралдарды жан берели*» жан кыйууга даяр экенин жар салат.

Кыргыз эл акыны О.Султанов *Роберт Бернс* (Шотландия), *Габриела Мистраль* (Чили), *Пабло Неруда* (Чили) *М. Лермонтов* (Россия), *Бертольд Брехт* (Германия) жана башка бир канча дүйнөлүк классиктердин ырларын, поэмаларын которгон.

Акыркы жылдары түрк акындарынын поэзиясына кайрылгандар көбөйдү. Алардын бир мисалына акын жана котормочу Рахим Каримдин котормосундагы бир топ ырлар социалдык тармактарга чыгып, окурмандардын жылуу пикирине арзыды.

Ахмет Ялчинка – акын, инженер, илимпоз жана котормочу. 1963-жылдын декабрь айында Түркиянын Гиресун шаарында туулган. Инженердик, робот техникасы, менеджмент, бизнес, физика жана дин илими боюнча Түркия, АКШ, Швециянын жогорку окуу жайынан тартып, докторантурасына чейинки жолду басып өткөн. Азыркы убакытка чейинки түрдүү географиялык региондордо жашап, иштеп жана окуусун улантууда, Швецияда илимий изилдөө алып баруу менен бирге, дарс да окуйт.

Ырлар жыйнагын, ошондой эле түрдүү техникалык, усулдук окуу китептерин жарыялаган. Анын ырлары, эссе, аңгемелери, маектери, поэтикалык котормолору жергиликтүү жана эл аралык гезит-журналдарда жарык көргөн. Айрым ырлары англис, өзбек, араб, тажик, түркмөн, румын, азербайжан, немис тилдеринде басылган. Акын А. Ялчинскаянын «Аял» деген ырынын Р.Каримдин котормосунда окуп көрөлү.

Аял

Кудайым, албетте, не деген даанышмандык бар, бул назик гүлдүн жаралуусунда.

Акыл күчүн бергин бул алсыз жыныстын бейпилдигин сактоо, өз агымында эркин сүзүүсүнө мүмкүнчүлүк жаратуу үчүн.

Кана эми ал сүйүүдөн соолбой,
ар дайым гүл сыяктуу ачылып турса.

Ал кээде ак, кээде кара, кээде сары
эгерде жамалына күн же ай көз салып турбаса.

Ал канаты жок учуунун, булуттарга шатысыз
чыгуунун формуласына ээ.

Жерге жалбырак сыяктуу катуу кулоонун коркунучу болсо дагы.

Анын башка чарасы жок, ылдыйга баркыт сыяктуу төшөлүүдөн бөлөк.

Толкуну каттуу болот арзуулар агымынан... [3].

Атактуу акын Г.Гетё котормо өнөрүндө да такшалган таланттуу котормочу болгон. Өзүнүн чыгармачылык күч-аракетин жумшаган илимий изилдөөлөрүндө болобу, поэзиясында болобу, айтор Г. Гёте өзүнө жана башкаларга аң-сезимдүү негизде түшүндүрүп берүүгө аракет кылган. Өзүнүн же башкалардын котормолору менен иштеп жатканда түпнусканын бардык өзгөчөлүгүн ачып берүүдө котормочунун чыгармачылыгындагы эстетикалык мыйзам ченемдүүлүктөрдү сактаган,

эмне максатта ырлар менен кара сөздү башка тилдерге которуу керектигине ойлонуп, көп түйшөлгөн. Анын: *«Менин оюмча эки максима (принцип) менен которсо болот. Биринчисинде, өз элиңе чет өлкөлүк автор жөнүндө так түшүнүк бергиң келсе, чет өлкөнүн жашоо шартын ачык көрсөткүң келсе, чыгарманын түпнускасына таянасың. Башка учурда чет өлкөлүк чыгарма чийки материал катары каралат. Котормочу түпнуска чыгарма катары кабыл алынышы үчүн өзүнүн улутунун касиеттерине жакындаштырып өзгөртүп, сезимине жана көз карашына ылайык чыгарманы иштеп чыгат»* деп айткан [4].

Көркөм котормонун теоретиги Генрих Гёте көркөм котормо котормочунун өлкөсүнүн адабияты менен тилин гана байытпастан, чыгарманын өзүнө жаңы күч, жаңы маани жана жаңы дух берерин да белгилеген.

Адабияттар:

1. Дүйнө поэзиясынын антологиясы. Э.Турсунов, С.Эралиевдин котормолорунда. - Бишкек: «Шам», 2004. - 486 б.
2. Дүйнөлүк классика. Омор Султановдун котормосунда. – Бишкек: «Турар», 2016. - 176 б.
3. Ялчинкая А. Аял. Ыр. Которгон Рахим Карим. [Электрондук ресурс]. - КМБ сайты 31.03. 2022. kmborboгу.su.
4. Шорукоев Э.Г. Гетё: Көркөм котормо жана дүйнөлүк адабият. [Электрондук ресурс]. - «РухЭш», 02.04.2020.